

AGNIESZKA WOJTCZUK, DARIUSZ TUREK

*Sylwetka osoby twórczej w percepcji studentów
kształcących się na kierunkach ekonomicznych i artystycznych*

The silhouette of a creative person in perception of students of economic and artistic faculties

Analizy sylwetek osób twórczych weszły do kanonu wiedzy naukowej dzięki badaniom z wielu perspektyw. Tematyka ta jest podejmowana przez historyków, antropologów, kulturoznawców, ale dzięki psychologii uzyskała jasny i wyrazisty obraz. Psychologowie eksponują omawianą problematykę z punktu widzenia szczególnych właściwości psychiki jednostek wybitnych. To właśnie badania tych osób zapoczątkowały naukowe zainteresowanie twórczością.

Rozkwit badań jednostek wybitnie uzdolnionych przypada na początek XX wieku, kiedy to psychologia wypracowała obiektywne metody pomiaru, szczególnie metody testowe. Prekursorem badań nad zdolnościami był F. Galton. Swoje wyniki opublikował w dziele na temat dziedziczenia zdolności. Jednak w okresie, w którym przeprowadzał badania, zainteresowanie jednostkami uzdolnionymi nie było zbyt popularne, ponieważ osoby takie uważano za odmieńców z pogranicza patologii. Jako pierwszy wypowiedział się na ten temat Arystoteles (1993), który twierdził, że wszyscy utalentowani ludzie to melancholicy. Perspektywę „fizjologiczną” ludzi twórczych rozwijał także A. Schopenhauer (1995), wskazując na ich odmienną „konstytucję nerwową”. Także włoski psychiatra C. Lombroso (1987) wiązał genialność z patologią. W dziele *Geniusz i obłąkanie* analizował przypadki wybitnych osób (np. Newton, Comte, Rousseau), dowodząc jednocześnie, że wielu z nich bądź członków ich rodzin było dotkniętych dysfunkcjami natury somatycznej i psychicznej. Główny wniosek wynikający z tych analiz sugeruje, że osoba twórcza dotknięta jest psychozą z grupy epileptoidalnej. I chociaż wnioski te mają charakter historyczny, to jednak badania wybitnych jednostek potwierdzają ich dużą wrażliwość.

Okazuje się że, znaczny procent twórców charakteryzuje się szczególnym rodzajem nadwrażliwości (Simonton 2003), która może powodować trudności w życiu społecznym. Część z nich rzeczywiście wykazywała poważne zespoły kliniczne, np. Hemingway, Woolf, Munch, Gorky (Rothenberg 2001).

Na podstawie badań dzieci i młodzieży uzdolnionej stwierdza się, iż cechuje je większa pobudliwość, której manifestacją jest drażliwość, skłonności do irytacji, zniecierpliwienie. Wyrazem owej tendencji jest także skłonność do zazdrości, domaganie się większej uwagi, chęć wyróżniania się. Podkreślają oni własne „ja”, pragną być dostrzegani. Ujawniają liczne symptomy nerwicowe. Te właściwości manifestują się jako czyste temperamentalne jakości, które wyznaczają sposób reagowania w określonych sytuacjach. Badania dzieci uzdolnionych wskazują także, że cechują się one ponadprzeciętną wrażliwością analizatorów, co warunkuje wysokie wyniki osiągane przez nie w nauce. Wpływa to na zwiększenie wrażliwości emocjonalnej, która manifestuje się wyższym poziomem lęku (Dąbrowski 1976).

Poszukiwanie związków pomiędzy uzdolnieniami twórczymi a zaburzeniami psychicznymi nastąpiło w czasach, kiedy jeszcze psychiatria nie istniała jako subdyscyplina medycyny (Ryn 2000). Dyskusja w obrębie tej problematyki skierowana była w stronę poszukiwania odpowiedzi na pytanie, co jest pierwotne, a co wtórne. Chodzi tu o kwestię tworzenia w czasie choroby (czy chorobą może wyzwolić tę aktywność, czy ludzie twórczy mają większą tendencję do zapadania na choroby psychiczne, co ma związek z ich właściwościami, dyspozycjami psychicznymi, m.in. duża wrażliwość). Inny kierunek badań związany był z zagadnieniem twórcy, cierpiącego na zaburzenia psychiczne.¹

Potoczne wyobrażenia na temat ludzi twórczych są raczej efektem funkcjonujących stereotypów, powstałych na bazie historycznych doniesień, jednak wiedza ta często dotyczy wyłącznie pewnych wybranych faktów, informacji sensoryjnych, które tworzą aurę dziwaczności twórców. Pokazują one, że osoby te są odbierane jako ekscentryczne, prowokujące, nieprzystosowane i unikające kontaktów interpersonalnych. Są spostrzegani jako enigmatyczni dziwacy o „rozchwianej osobowości”. Ich konstrukcja psychiczna jest określana jako introwertywna. Funkcjonują w swym wewnętrznym świecie, którego jedynym uzewnętrznieniem są akty ekspresji twórczej. Przeczą temu wyniki badań przeprowadzone m.in. w Instytucie Badania i Pomiaru Osobowości Uniwer-

¹ Problematyka twórczości osób dotkniętych chorobami psychicznymi stała się podstawą do analizy ich wytworów. Zaczęto dostrzegać specyficzne cechy wytworów tej grupy twórców, co zapoczątkowało nową subdyscyplinę - psychopatologię ekspresji. Aktywność twórczą osób chorych traktowano jako formę terapii (arteterapia), wskazując na jej funkcję katartyczną. Kreacja plastyczna znajduje zastosowanie oprócz muzykoterapii, choreoterapii, biblioterapii na wielu oddziałach psychiatrycznych. Badania nad recepcją arteterapii oraz oceną jej efektywności wskazują na poprawę samopoczucia osób w niej uczestniczących (Gmitrowicz, Andrzejewska 2000, Kwiatkowska 1990, Tyszkiewicz, Gromska 1972).

sytetu Kalifornijskiego, które dowodzą, iż osoby wybitne nie ujawniają oznak nienormalności. Ze względu na ich niekonwencjonalny sposób działania i skrajne poświęcenie są za takie uważane (Wolpert, Richards 1999). Występowanie u nich zaburzeń nie jest faktem powszechnym. Natomiast tworzenie przez osoby z zaburzeniami ukazuje, że to zaburzenia warunkują twórczy rezultat, ale silna osobowość pozwala na tworzenie pomimo trudności wynikających z ich obecności. Często także osoby twórcze kojarzone są z działalnością artystyczną, rzadziej zaś z działalnością naukową.

Kierunek badań nad osobowościowymi uwarunkowaniami twórczości zmierza do wyodrębnienia specyficznych cech ludzi twórczych i jest próbą opisu tych właściwości psychologicznych, które warunkują twórcze osiągnięcia, poszukuje więc specyficznego osobowościowego mechanizmu działalności twórczej. Systematyczne badania w tym obszarze koncentrowały się wokół analizy biografii i autobiografii ludzi wybitnych. Obecnie stosuje się wiele badań testowych i klinicznych oraz techniki obserwacyjne.

Próby charakterystyki i syntezy cech ludzi twórczych są przedmiotem wielu opracowań (Nęcka 1987, Popek 2001, Trzebiński 1978, Strzałecki 1969, Żuk 1986). Rysują one obraz odmienny niż prezentowany przez C. Lombroso, wskazują mianowicie na dojrzałość emocjonalną jako warunek twórczości. Morozewicz (1997), charakteryzując twórcę, podkreśla, że powinien się on odznaczać - obok odwagi, wytrwałości, uporu, odpowiedzialności - właśnie dojrzałością emocjonalną.

Syntezy cech osobowości ludzi twórczych dokonał Nęcka (1987). Zwraca on uwagę na określone właściwości twórców, wśród których wymienia m.in.: otwartość, dociekliwość, wrażliwość, niezależność zarówno w sferze intelektualnej, jak i społecznej. Podkreśla także odwagę, której przejawem jest podejmowanie ryzyka intelektualnego. Ludzi twórczych cechuje również odpowiedzialność, dojrzałość emocjonalna i pozytywny stosunek do siebie. Ponadto wykazują oni poczucie przeznaczenia, mają wysokie wyobrażenia o znaczeniu swej pracy, dostrzegają jej sens. Mają szerokie, ale wybiórcze zainteresowania.

Interesującą charakterystykę twórców odnajdujemy w artykule G. Welsha (1975), poświęconym Freudowi i Jungowi. Cechy ich osobowości opisywał on przy użyciu Kwestionariusza ACL. Wynikiem tej analizy było zestawienie cech wspólnych oraz charakterystycznych różnic, a także próba ich wyjaśnienia. Podobieństwa dotyczą następujących wymiarów: skomplikowany, oryginalny, zdolny, inteligentny, pomysłowy, odważny, mający wgląd, indywidualista, z wyobraźnią, zmysłowy, energiczny, aktywny, zdeterminowany, uczciwy, świadomy. Cechy te tworzą spójny obraz jednostki twórczej, mieszczą w sobie główne sfery osobowości: sferę poznawczą, emocjonalno-motywacyjną i charakterologiczną. Różnice w osobowości Freuda i Junga dotyczą sfery funkcjonowania społecznego jako przestrzeni przejawiania się cech indywidualnych. W przypadku Freuda akcentuje się intelektualną, racjonalną sferę funkcjo-

nowania, dla Junga zaś bardziej specyficzne są te właściwości, które zapewniają sukces interpersonalny, tzn.: uważny, miły, cierpliwy, rozumiejący, tolerancyjny, ciepły. Mimo iż najważniejsze cechy z punktu widzenia działalności twórczej są podobne, to jednak percepcja obu twórców jest odmienna, co uwydatnia potrzebę opisu całej osobowości twórcy przy próbie jej zrozumienia.

Chociaż próby nakreślenia osobowości ludzi twórczych przynoszą informacje o pewnych specyficznych cechach, to jednak nie można mówić o istnieniu uniwersalnej osobowości twórczej. Badania L. Hudsona nad dywergencykami i konwergencykami wskazują na istnienie cech przeciwstawnych, co dowodzi faktu, że różne zawody i dziedziny zainteresowań wymagają różnych typów myślenia i predyspozycji psychicznych. Istnieje związek pomiędzy cechami osobowości ludzi twórczych a dziedziną wiedzy i zainteresowań (Pietsch-Szurek 1989). W kontekście wielu rozbieżnych doniesień empirycznych w kwestii cech osobowości twórczej nie należy - zdaniem autorki - mówić tyle o osobowości twórczej w ogóle, ile o osobowości plastyków, literatów czy twórców w obrębie nauk matematyczno-przyrodniczych. Nie występuje syndrom cech twórczej osobowości, ale istnieją rozmaite typy twórców (Nęcka 1987). Ta dychotomia opisów wynika z faktu małej jednorodności grupy samych twórców. Twórczy naukowcy cechują się silnym *ego*, wysoką inteligencją, wybitną niezależnością i małą wrażliwością na krytykę. Pisarzy wyróżnia: elastyczność i oryginalność umysłowa, dobrze rozwinięta wyobraźnia i poczucie estetyczne, w mniejszym zaś stopniu - racjonalne myślenie. Artyści (malarze, muzycy) natomiast charakteryzują się niższą od poprzednich grup inteligencją, wyższą oryginalnością pomysłów, pragnieniem doskonałości, wiarą we własne siły, ale też silniejszymi zaburzeniami neurotycznymi (por. Trzebiński 1976). Mimo to wszystkie różnice między twórcami a populacją normalną są większe niż w obrębie samej grupy twórców. Trudno więc mówić o uniwersalizmie tych cech, ale skoro każdy twórca jest na swój sposób niepowtarzalny i oryginalny, to jednak pewne cechy są wspólne.

Dokonując charakterystyki osób twórczych, należy jeszcze pamiętać o definicji samej twórczości, której sposób rozumienia ma istotny wpływ na opis ludzi twórczych. Twórczość przestała być traktowana jako wyraz genialności, niezwykłości czy tajemniczości. Pojęcie to ulega demitologizacji. Koncepcja egalitaryzmu przyjmuje założenie, iż twórczość jest zjawiskiem powszechnym, a nie dostępnym wyłącznie osobom wybitnym (elitaryzm). Badania psychologów wskazują, że ludzie (nie tylko wybitni) dysponują znacznymi umiejętnościami twórczymi. Aktywność twórcza człowieka może być naturalnym sposobem funkcjonowania poznawczego, właściwością, którą może on rozwijać u siebie. Nie należy zatem traktować myślenia twórczego jako przejawu szczególnych zdolności twórczych, lecz raczej jako efekt twórczego wykorzystywania przez jednostkę posiadanych możliwości. Efektem tych poglądów jest zmiana w określaniu osób twórczych. W nowym znaczeniu osoba twórcza to nie tylko osoba produkująca nowe i społecznie uznane rzeczy, ale osoba o tzw. twórczym

podejściu czy postawie wobec rzeczywistości, co przejawia się w otwartości na problemy, poszukiwaniu nowości oraz w aktywnym podejmowaniu rozmaitych wyzwań życiowych. Mówi się o osobach twórczych w kontekście samorealizacji oraz przejawiania postawy twórczej jako pewnej orientacji życiowej w podejściu do rzeczywistości. Problemy te akcentuje szczególnie psychologia humanistyczna. Maslow postawę twórczą wiąże z samorealizacją i odróżnia od twórczości w znaczeniu specjalnego talentu (przynależnego np. artystom). Rogers używa określenia „być otwartym na doświadczenie”, zaś Fromm stwierdza, iż „twórczość jest umiejętnością widzenia (albo uświadamiania sobie) i odpowiadania” (Fromm 1989). Postawę twórczą można zatem charakteryzować w wymiarze osobowościowym. W interakcyjnym modelu zdolności jest ona opisywana jako sfera poznawcza i charakterologiczna (Poppek 2001).

We współczesnych koncepcjach twórczości podkreśla się, że umiejętności samoorganizacji, organizacji własnego działania, np. umiejętności sformułowania problemu oraz szukania odpowiednich informacji, umiejętności formułowania celów i ich hierarchizowania, podejmowania decyzji, monitorowania i regulowania własnego działania, decydują o twórczości poza różnymi zdolnościami, które mogą się ujawnić zależnie od tych wymienionych podstawowych regulacji (Ruscio, Whitney, Amabile 1998).

Zwracając uwagę na społeczny kontekst przejawiania zachowań twórczych, należy przyrzeć się kompetencjom interpersonalnym twórców. Dane na temat społecznego funkcjonowania jednostek twórczych wskazują na ich niski stopień uspołecznienia oraz problemy adaptacyjne, których przejawem może być postawa wycofania (nadmierny dystans - od ludzi) lub postawa konfliktogenna (przeciw ludziom).

Jednak badanie relacji pomiędzy kompetencjami społecznymi a postawą twórczą nie potwierdza tych wniosków (Kuśpit 2003). Wyniki sugerują istniejącą zależność: im wyższy poziom postawy twórczej, tym wyższy ogólny wskaźnik kompetencji społecznych. Jednostki twórcze przejawiają zatem umiejętności warunkujące efektywne radzenia sobie w różnego typu sytuacjach społecznych. Szczególnie efektywnie radzą sobie w sytuacjach wymagających asertywności oraz ekspozycji społecznej.

PROBLEM BADAWCZY

Podstawowy problem badawczy dotyczył percepcji osób twórczych przez studentów uczelni ekonomicznej i artystycznej. Przyjął postać pytania skierowanego do respondentów: „Jaka jest osoba twórcza?”. Założono, iż profil kształcenia może być istotną zmienną różnicującą spostrzeganie osób twórczych w ich wymiarze osobowościowym, co wynika z odmiennej charakterystyki badanych studentów. W tym kontekście można wnosić, iż obrazy osób twórczych w opinii respondentów będą różnić się w przypadku pewnych cech.

OSOBY BADANE

Badaniami objęto studentów o dwóch typach kształcenia: profil artystyczny (Akademia Muzyczna w Katowicach) i ekonomiczny (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie). Badania podejmowane w wielu opracowaniach wskazują na występujące różnice światopoglądowe oraz różnice w systemach wartości osób kształcących się na tak różnych kierunkach. Wyniki tych badań ujawniły wpływ typu kształcenia na sposób percepcji rzeczywistości (Miluska, Bogacka 1987). Wydaje się, że specyfika kierunku może w znaczącym stopniu decydować o sposobie percepcji osób twórczych.

NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach wykorzystano Test Przymiotnikowy ACL-37, narzędzie stworzone do diagnozy osobowości. Twórcami testu są H. G. Gough i A. B. Heilbrun. Jest to jedno z najbardziej znanych i powszechnie stosowanych narzędzi w diagnozie osobowości. W literaturze polskiej dane o jego wartościach psychometrycznych można znaleźć w opracowaniach m.in.: Jurosa, Olesia (1992), Porzaka (1999), Wolińskiej, Drwala (1995).

Konstrukcja skal testu oparta była na założeniu, że ludzie posiadający odmienne obrazy siebie i wybierający różne przymiotniki do opisu tego obrazu rzeczywiście różnią się między sobą w zakresie funkcjonowania psychicznego oraz zachowania (Juros, Oleś 1992). Konstrukcja testu pozwala na opis szerokiego zakresu ludzkiej działalności przy pomocy 300 przymiotników. Badany dokonuje wyboru przymiotników stanowiących kategorie samoopisu. Wybór przymiotników wpływa na nasilenie określonej skali testu i tym samym pozwala na określenie cech osobowości. Analizie poddawany jest profil będący graficznym obrazem cech osobowości badanego. Ocena profilu jest podstawą do formułowania wniosków w terminach zastosowanych do opisu przymiotników, jak również opisuje osobowość w języku teorii, na bazie której powstały poszczególne skale testu (Pilecka 1994). Aktualna wersja testu z 1980 roku zawiera 37 skal. Skale *modus operandi*, stanowiące pierwszą część testu, spełniają funkcje kontrolne. Skale potrzeb badają osobowościowe korelaty potrzeb psychicznych, mających powiązania z obserwowanymi zachowaniami i odpowiedzialnych za funkcjonowanie człowieka. Skala ta została skonstruowana na podstawie koncepcji Murraya. Skale tematyczne ujmują różne aspekty lub komponenty zachowań interpersonalnych istotne z punktu widzenia opisu osobowości. Pięć skal analizy transakcyjnej, skonstruowanych na bazie teorii Berne'a, rozpatruje zachowania ludzkie jako wyraz trzech podstawowych stanów *ego*: rodzicielskiego (obejmującego kontrolę i opiekuńczość jako składowe), dorosłego i dziecka (na które składa się „swobodne dziecko” i „adaptowane

dziecko"). Ostatnią część testu stanowią skale ujmujące twórczość i inteligencję - rozumiane jako strukturalne wymiary osobowości według koncepcji Welsha. Test Przymiotnikowy jest powszechnie stosowaną metodą diagnozowania osobowości. Inne zastosowania testu dotyczą wykorzystania go w charakterystyce wybranych grup osób. ACL był stosowany m.in. w badaniach nad obrazem postaci historycznych, stereotypowych obrazów kobiet i mężczyzn, grup mniejszościowych, osobowości nauczycieli, pielęgniarek, studentów, osób uzależnionych i samobójców (Porzak 1999). W niniejszych badaniach posłużył jako narzędzie do badania obrazu osób twórczych. Test pozwala na opis nie tylko obrazu całej osobowości osób twórczych, kreowanego przez respondentów, ale daje możliwość dokonania szczegółowej charakterystyki tych osób, na podstawie poszczególnych skal, np. skala osobowości twórczej (Cps), wysoka oryginalność, niska inteligencja (A-1), wysoka oryginalność, wysoka inteligencja (A-2), niska oryginalność, niska inteligencja (A-3), niska oryginalność, wysoka inteligencja (A-4). Narzędzie to pozwala na ujęcie takich elementów obrazu osoby twórczej, jak: zdolności poznawcze, oryginalność w myśleniu i spostrzeganiu, logiczność, ceniecie sobie zagadnień intelektualnych i poznawczych, szerokość zainteresowań, estetyczna wrażliwość, bogactwo wewnętrznego świata przeżyć, czerpanie twórczych inspiracji z tego, co złożone, zmienne i nieuporządkowane, szybkość i wnikliwość w orientowaniu się w sytuacjach i problemach, a także silna wola (Juros, Oleś 1992, s. 184). Uzasadnia to zatem wykorzystanie testu ACL w niniejszych badaniach.

WYNIKI BADAŃ

Analiza wyników wskazuje na występowanie różnic w obrazie osoby twórczej studentów kształcących się na kierunkach ekonomicznych i artystycznych. Różnice pomiędzy badanymi studentami w świetle badań Testem Przymiotników ACL odnoszą się do korelatów osobowościowych, mówiących o realizacji potrzeb: osiągnięć (Ach), afiliacji (Aff), zwracania na siebie uwagi (Exh), autonomii (Aut), zmian (Cha) oraz skalach: liczba przymiotników pozytywnych (Fav), zaufanie do siebie (S-Cfd), przystosowanie osobiste (P-Adj), osobowość twórcza (Cps), męskość (Mas), swobodne dziecko (FC), niska oryginalność i niska inteligencja (A-3). Średnie wyniki w grupach prezentuje tabela 1.

Otrzymane wyniki pozwalają stwierdzić, iż osoby twórcze w opinii badanych studentów (szczególnie studentów SGH) przejawiają osobowościowe predyspozycje do realizowania zadań trudnych, o dużym zasięgu czasowym i osiągania celów w sposób skuteczny.

Są nastawione na sukces i skoncentrowane na działaniu. Mają wysoką motywację do realizowania zadań i wykazują gotowość do wysiłku. Ich motywacja nie wynika z rywalizacji, tylko z dążenia do sprostania wysokim standardom.

Tab. 1. Średnie wartości wyników studentów uczelni ekonomicznej i artystycznej w Teście Przymiotników ACL
Average values of outcome relating to students of economic and artistic higher school - ACL Adjectives Test

Skale ACL	Studenci uczelni ekonomicznej (SGH)		Studenci uczelni artystycznej (Akademia Muzyczna)		Wartość testu t	Poziom istotności różnic
	M	S	M	S		
Fav	48,76	7,040	43,33	8,409	-2,60	0,012
Ach	59,16	11,280	52,50	11,875	-2,22	0,030
Aff	48,40	7,641	39,56	9,257	-4,03	0,000
Exh	57,23	8,156	52,53	6,956	-2,40	0,020
Aut	57,26	7,683	53,43	5,642	-2,20	0,032
Cha	58,40	9,725	53,40	8,389	-2,13	0,037
S-Cfd	61,76	8,931	55,33	8,651	-2,83	0,006
P-Adj	46,56	4,958	42,89	4,930	-2,85	0,006
Cps	69,56	7,650	65,20	9,297	-1,98	0,052
Mas	54,43	9,216	48,53	7,190	-2,76	0,008
FC	64,30	8,009	59,83	6,513	-2,37	0,021
A-3	41,86	6,961	36,40	5,834	-3,29	0,002

Zdaniem badanych studentów kierunków ekonomicznych, osoby twórcze wykazują większe tendencje do zachowań asertywnych, posiadają aspiracje, są ekspansywne w działaniu, szybko podejmują i realizują zadania. Są nastawione na działanie i efekty. Cechuje je ambicja i stanowczość. Nacisk położony jest na działanie, widoczne nagrody, przedsiębiorczość, porywczosć, brak umiejętności do odrzucania nagród i wynikającą z tego faktu pewną agresywność.

Kolejna różnica pomiędzy badanymi studentami dotyczy potrzeby afiliacji. Zdaniem studentów kierunków ekonomicznych, osoby twórcze charakteryzują się dużą potrzebą kontaktów z innymi, jednak bez głębszej analizy tych relacji, zwracając uwagę w ocenie innych na cechy zewnętrzne. Ponadto łatwo przystosowują się do zmiennych sytuacji grupowych. Studenci kierunków artystycznych natomiast dostrzegają w osobach twórczych większą refleksyjność i skłonności do analizowania jakości i charakteru kontaktów interpersonalnych, co może czasami utrudniać ich realizację w obawie przed zaangażowaniem emocjonalnym.

W specyfice osób twórczych w opinii badanych studentów ujawnia się potrzeba zwracania na siebie uwagi, co podkreślają studenci SGH. Rysuje to obraz osoby twórczej jako tej, która domaga się uwagi, okazuje niecierpliwość w sytuacji frustracji potrzeb. Realizacja tej potrzeby dokonuje się dzięki ludziom, którzy mogą podlegać działaniom o cechach manipulacji (wymuszanie). Potwierdza to silnie wyrażona potrzeba autonomii. Studenci kierunków ekonomicznych opisują osoby twórcze jako bardziej niezależne, samodzielne, stanowcze

i uparte, które w mniejszym stopniu zwracają uwagę na uczucia innych ludzi, przez co spostrzegane są jako osoby egoistyczne. Z uwagi na dużą koncentrację na zadaniach i osiągnięciu celów ich ocena jest raczej negatywna, szczególnie w obliczu dużej koncentracji na sobie i eksponowaniu własnego „ja”.

Kolejną cechą, wskazywaną w charakterystyce osób twórczych, jest potrzeba zmian, która obrazuje tendencje do poszukiwania nowych doświadczeń. Osoby twórcze spostrzegane są przez studentów z kierunków ekonomicznych jako te, które czerpią przyjemność ze zmienności i różnorodności. W realizacji zadań polegają na sobie, nie obawiają się nowych wyzwań i złożonych doświadczeń. Mają przy tym wysoki poziom zaufania do siebie, na co wskazuje różnica w zakresie skali: zaufanie do siebie. Świadczy to o obrazie osób twórczych jako pełnych inicjatywy, wiary we własne możliwości osiągnięcia zamierzonych celów. Ponadto cechuje je duża przedsiębiorczość, podejmowanie wyzwań i stanowczość.

Mimo to wyniki w skali: przystosowanie osobiste wskazują, iż osoby twórcze w percepcji badanych mimo dużej wiary w siebie przejawiają niepokój, są napięte, obawiają się, czy podołają stresom, mogą też prezentować postawę obronną, wewnętrzne sprzeczności, łatwość załamywania się pod wpływem zdarzeń, na co szczególnie zwracają uwagę studenci kierunków artystycznych.

Badani studenci obu kierunków podkreślają występowanie tych cech, które w potocznych opiniach mają związek z osobami twórczymi: wrażliwość na piękno, posiadanie uzdolnień poznawczych, gotowość do ryzyka, duża wyrazistość.

Zdaniem respondentów, osoby twórcze cechuje wysoka inteligencja i zdolności twórcze, przy jednoczesnym odczuwaniu niepokoju, obaw i zmartwień. Mogą przejawiać pewien dystans w kontaktach, sceptycyzm i wyobcowanie.

Analiza wyników pozwoliła także na identyfikację różnic pomiędzy badanymi z uwagi na płeć. Różnice te odnoszą się do osobowościowych korelatów mówiących o realizacji potrzeb: opiekowania się innymi (Nur), afiliacji (Aff), skali tematycznej - gotowość poddania się poradnictwu (Crs), samokontrola (S-Cn), kobiecość (Fem). Wyniki obrazuje tabela 2.

Tab. 2. Średnie wartości wyników grupy kobiet i mężczyzn w Teście Przymiotników ACL
Average values of outcome concerning the group of men and women in ACL Adjectives Test

Skale ACL	Kobiety		Mężczyźni		Wartość testu t	Poziom istotności różnic
	M	S	M	S		
Nur	41,46	5,063	45,83	5,632	-3,15	0,003
Aff	41,43	10,798	46,53	7,375	-2,13	0,037
Crs	50,96	7,801	39,30	8,622	5,49	0,000
S-Cn	40,63	5,665	43,73	5,078	-2,23	0,030
Fem	38,53	6,709	44,70	8,305	-3,16	0,003

Kobiety w porównaniu z badanymi mężczyznami w większym stopniu wskazują w charakterystyce osób twórczych na fakt unikania bliskich relacji z ludźmi, ostrożności w kontaktach społecznych, sceptycyzmu wobec ich intencji. Trudności te wynikają w dużej mierze z obawy przed nadmiernym zaangażowaniem emocjonalnym. Stąd pojawia się tendencja do utrzymywania dystansu. Widoczna jest także postawa krytykancka, zawziętość i niezależność. Mężczyźni natomiast bardziej zwracają uwagę na sferę zadaniową i w charakterystyce osób twórczych podkreślają takie cechy jak przedsiębiorczość, a także wiarę w zdolność do osiągania celów i uzyskiwania satysfakcji. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni określają zachowania osób twórczych jako impulsywne, z mniejszą samokontrolą, co może zakłócać relacje z innymi ludźmi.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Zaprezentowane wyniki potwierdzają zarówno dane zawarte w opracowaniach empirycznych na temat cech osobowości ludzi twórczych, jak i sądy potoczne. Przedstawione wyniki pozwalają na sformułowanie kilku prawidłowości. Widoczne są różnice w sposobie spostrzegania osób twórczych z uwagi na typ kształcenia. Studenci kierunków ekonomicznych podkreślają te cechy osób twórczych, które warunkują dobre funkcjonowanie i efektywność. Akcentują oni cechy sprawnościowe, dużą aktywność, inicjatywę, dobre przystosowanie, a więc to, co jest warunkiem sukcesów we współczesnej rzeczywistości. Studenci Akademii Muzycznej - mimo podobieństwa obrazu - podkreślają skłonności introwertywne i trudności w kontaktach społecznych osób twórczych, mogące powodować problemy adaptacyjne. W kontekście tych danych należy zastanowić się, na ile obraz osób twórczych jest efektem funkcjonujących społecznie opinii na ten temat, a na ile jest wynikiem istniejącego przekonania co do związku cech twórcy z wykonywanym zawodem. Jak się bowiem okazuje, poszczególne zawody preferują inny zestaw pożądanych cech twórczej osobowości. Stąd w opinii studentów nie występuje jeden sztywny rys osobowości jednostki twórczej, ale w zależności od typu aktywności i zadań zawodowych dominuje inna sylwetka takiej osoby.

Można domniemywać, że uzyskane wyniki ukazują pewną tendencję, jaką charakteryzują się twórcze jednostki w dwóch różnych typach działalności zawodowej: biznesie i działalności artystycznej. Różnice w sposobie funkcjonowania w tych obszarach zawodowych wymagają odmiennych cech, co eksponuje prezentowany przez studentów obraz. Zatem nie można mówić o istnieniu jednej osobowości twórczej.

Kolejnym wnioskiem wynikającym z przeprowadzonych badań jest zależność między typem osobowości a preferowanym kierunkiem aktywności zawodowej. Wybierany przez ludzi zawód wiąże się z ich charakterystyką osobo-

wościową, należy spodziewać się jednak, że etos danego zawodu wzmacnia i kształtuje pożądaną sylwetkę zawodową.

Potwierdzeniem mogą być wyniki badań zespołu Gluck, Ernst, Unger (2002), którzy analizowali zawody twórcze i odpowiadające im cechy osobowości. Stwierdzili oni, że inne dyspozycje twórcze będą pożądane w zależności od wykonywanych zadań zawodowych, nawet o charakterze twórczym - jako przykład podają malarza (*painter*) i rysownika (*graphic designer*). Pomimo podobnego charakteru działalności, ich styl pracy różni się ze względu na warunki, ramy czasowe pracy i stawiane im wymagania.

W odpowiedzi na pytanie, jaka jest osoba twórcza, należy spodziewać się zatem różnorodnych obrazów osobowości twórczych, kreślonych przez badanych. Może to wynikać z postrzegania osób twórczych przez pryzmat własnej aktywności zawodowej respondentów i otoczenia, w jakim funkcjonują. Wyraża to przewrotnie stwierdzenie „psychologów”: „powiedz mi, czym się zajmujesz, a powiem ci, jaki jesteś”.

BIBLOGRAFIA

- Arystoteles (1993). *Zagadnienia przyrodnicze*. W: Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, t. 4, 494—731. Warszawa: PWN.
- Dąbrowski K. (1976). *Nerwowość dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Fromm E. (1989). *Postawa twórcza*. W: M. Malicka (red.). *Twórczość czyli droga w nieznaną* (s. 56-73). Warszawa: WSiP.
- Gluck J., Ernst R., Unger F. (2002). How creatives define creativity: definitions reflect different types of creativity. *Creativity Research Journal*, 14, 1, 55-67.
- Gmitrowicz A., Andrzejewska M. (2000). Udział terapii przez twórczość w leczeniu i rehabilitacji zaburzeń psychicznych u młodzieży. *Wiadomości Psychiatryczne*, 3, 1, 33-37.
- Juros A., Oleś P. (1992). *Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu Przymiotnikowego ACL H. G. Gougha i A. H. Heilbruna*. W: J. Brzeziński, E. Hornowska (red.). *Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kuśpit M. (2003). *Postawa twórcza a poziom kompetencji społecznych*. W: S. Popek, R. E. Bernacka, C. Domański B. Gawda, D. Turska (red.). *Twórczość w teorii i praktyce*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kwiatkowska G. (1990). Odbiór i ocena arteterapii dokonana przez pacjentów z nerwicą. *Psychiatria Polska*, 2, 137-140.
- Lombroso C. (1987). *Geniusz i obłąkanie*. Warszawa: PWN.
- Miluska J., Bogacka H. (1987). Wartości studentów: preferencje, znaczenie i ich zmiana. *Przegląd Psychologiczny*, 2, 389-429.
- Morożewicz M. (1997). Samotność twórcy. *Świat Psychoanalizy*, 5-6, 221-233.
- Necka E. (1987). Czego nie wiemy o twórczości? *Przegląd Psychologiczny*, 1, 219-243.
- Pietsch-Szurek E. (1989). Z badań nad osobowościowymi uwarunkowaniami aktywności twórczej. *Psychologia Wychowawcza*, 5, 502-513.
- Popek S. (2001). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Porzak R. (1999). *Wykorzystanie testu przymiotnikowego ACL-37 do badania obrazu szkoły i „uczni”*. W: Z. Gaś (red.). *Szkoła i nauczyciel w percepcji uczniów*. Warszawa: IBE.

- Rothenberg A. M. D. (2001). Bipolar illness, creativity and treatment. *Psychiatric Quarterly*, 72, 2, 131-147.
- Ruscio J., Whitney D. M., Amabile T. M. (1998). Looking inside the fishbowl of creativity: verbal and behavioral predictors of creative products. *Creativity Research Journal*, 11, 243-263.
- Ryn J. Z. (2000). Szaleni twórcy - szalona twórczość. *Sztuka Leczenia*, 1, 9-17.
- Schopenhauer A. (1995). *Świat jako wola i przedstawienie*. Warszawa: PWN.
- Simonton D. K. (2003). Scientific creativity as constrained stochastic behavior: the integration of product, person and process perspectives. *Psychological Bulletin*, 129, 4, 475-494.
- Strzałecki A. (1969). *Wybrane zagadnienia psychologii twórczości*. Warszawa: PWN.
- Trzebiński J. (1976). *Osobowościowe warunki twórczości*. W: J. Reykowski (red.). *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Tyszkiewicz, Gromska (1972). Elementy psychodiagnostyki i psychoterapii w rysunkach młodzieży z zespołami depresyjnymi. *Psychiatria*, 4, 417-426.
- Welsh G. S. (1975). Adjective Check List Descriptions of Freud and Jung. *Journal of Personality Assessment*, 39, 2, 160-168.
- Wolińska, J., Drwal, R. (1995). *Test Przymiotnikowy (ACL) H. G. Gougha i A.B. Heilbruna w badaniach samooceny i percepcji społecznej*. W: R. Drwal, P. Brzozowski (red.). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wybrane zagadnienia i techniki*. Warszawa: PWN.
- Wolpert L., Richards A. (1999). *W co wierzą uczeni: pasja poznawania*. Warszawa: CiS.
- Żuk T. (1986). *Uzdolnienia twórcze a osobowość*. Poznań: UAM.

SUMMARY

The article presents the empiric outcome of studies on the silhouette of a creative person as perceived by students of economic and artistic faculties (Main Trading School, the Academy by Music). The studies aimed to analyse differences occurring in the images of creative persons and to define characteristics of these persons according to the researched persons. H. G. Gough and A. M. Heilbrun's ACL device was used for personality diagnosing. The presentation of results is preceded by the description of creative persons on the basis of the relevant literature. A specially interesting trend within these problems are the studies on the personality factors of creativity. Social psychology of creativity is concerned with research into the image of creative persons in social consciousness.